

Horyzonty Polityki
2017, Vol. 8, N° 23

TADEUSZ SPOREK

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Ekonomii
Katedra Międzynarodowych Stosunków Ekonomicznych
tadeusz.sporek@ue.katowice.pl

DOI: 10.17399/HP.2017.082309

Stanowisko Niemiec w procesie dalszego przewodzenia w Unii Europejskiej

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest analiza niemieckiego handlu zagranicznego i jego związków z najważniejszymi wskaźnikami gospodarczymi RFN, jak również nakreślenie konieczności działań podejmowanych przez ten kraj w celu reformowania Unii Europejskiej. Niemcy – najważniejszy płatnik Unii Europejskiej – są bezpiecznie czołową „lokomotywą” rozwoju całego ugrupowania. Od stanu i perspektyw przyszłościowych tego kraju oraz decyzji podjętych przez niemieckich przywódców zależy w dużym stopniu przyszłość całej Unii Europejskiej, na czele ze strefą euro. W drugiej części opracowania zwrócono uwagę na skalę i zasięg niemieckiego przywództwa w stosunku do reformowania UE, po ważnych wydarzeniach dotyczących kryzysu strefy euro i decyzji opuszczenia ugrupowania przez Wielką Brytanię.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Podstawowym problemem opracowania jest ilościowo-jakościowa analiza publikacji dotyczących niemieckiej gospodarki, w której głównym motorem napędowym był i pozostanie eksport, wspólnie z wydatkami konsumpcyjnymi. W pracy wykorzystano metodę analizy danych statystycznych, pozyskanych z międzynarodowych opracowań statystycznych, a najbardziej aktualne uzupełniono informacjami ze źródeł internetowych.

PROCES WYWODU: Wywód składa się z dwóch podstawowych elementów. Pierwszy dotyczy wniosków płynących z analizy literatury przedmiotu, drugi to część empiryczna artykułu dotycząca Niemiec, szczególnie głównych wskaźników makroekonomicznych UE oraz przewodzenia we Wspólnocie przez Niemcy.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: W polskiej literaturze ekonomicznej występują dwa odmienne spojrzenia na obiektywną ocenę sytuacji gospodarczej Niemiec,

Sugerowane cytowanie: Sporek, T. (2017). Stanowisko Niemiec w procesie dalszego przewodzenia w Unii Europejskiej. *Horyzonty Polityki*, 8(23), 183-204. DOI: 10.17399/HP.2017.082309.

szczególnie w kwestii roli RFN w budowaniu unii bankowej i funkcjonowaniu strefy euro. Pod względem ilościowym dorobek ten jest dość znaczny, lecz pod względem jakościowym wymaga dopracowania, uzupełnienia, a wręcz poważnych korekt.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Należy promować publikacje dotyczące problematyki Niemiec wśród społeczności akademickiej, praktyków życia gospodarczego, a nawet i politycznego. Tematyka zasługuje na pogłębioną dyskusję w całym środowisku, które interesuje się sprawami regionalnej integracji gospodarczej, UE i stosunków polsko-niemieckich.

SŁOWA KLUCZOWE:

Niemcy, eksport, import, unia bankowa, strefa euro

DEVELOPMENT PROSPECTS FOR GERMANY
AND ITS SIGNIFICANCE FOR FURTHER DEEPENING
AND ENLARGEMENT OF EUROPEAN INTEGRATION

Summary

RESEARCH OBJECTIVE: This article aims at analyzing German foreign trade and its connection with crucial economic indicators of Germany, as well as discussing the importance of activities undertaken by Germany in order to reform the European Union. Germany – the most important net contributor of the EU – is undoubtedly the so called “development engine” of the whole integration block. The current state and development perspectives of this country will influence the future of the EU, in that the future of euro area. Additional target of the paper is to analyze the scale and scope of German leadership in the EU in the post-crisis period and after the decision of the United Kingdom to leave the EU.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The basic problem of this publication is the quantitative and qualitative analysis of publications regarding German economy, the economy in which exports together with consumption expenditure constitute the crucial stimuli for economic growth. Statistical data analysis was used in the paper. International statistical reports were used as sources of statistical information. The latest data were taken from Internet sources.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The line of reasoning consists of two essential elements. At first critical analysis of literature is given. The next part focuses on the empirical analysis of German economy, including main macroeconomic indicators and German leadership in the European Union.

RESEARCH RESULTS: There are two different opinions on the German economy and on the role of Germany in the process of banking union creation

and euro area functioning. The number of publications in the field is pretty large, but the literature has to be enlarged, supplemented and even corrected in terms of its quality.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS:

The problem of the position and role of Germany in the EU should be promoted among academics, politicians and businessmen. The problem deserves deep discussion. It is of great significance for regional economic integration and European Union specialists, as well as those interested in Polish-German relations.

KEY WORDS:

Germany, exports, imports, banking union, Eurozone

WSTĘP

Na początku XXI wieku gospodarka oraz handel zagraniczny Niemiec rozwijały się w bardzo szybkim tempie. Zmiany w dynamice spowodowane były m.in. okolicznością wystąpienia globalnego kryzysu finansowego, który dotknął wszystkie, bez wyjątku, kraje rozwinięte na świecie. Jednak nawet w jego obliczu niemiecka gospodarka wykazała się dużą mobilnością i w krótkim czasie odnotowała ponowny wzrost wskaźników.

Prognozy na nadchodzące lata również są w dużej mierze optymistyczne – w Niemczech przewiduje się coroczny wzrost produktu krajowego brutto. Jego wysokość jest natomiast zależna przede wszystkim od czynników demograficznych, a w tym temacie zdania pośród badaczy są już niejednoznaczne. Wszystko wskazuje również na to, że w perspektywie najbliższych dwudziestu lat Niemcy nadal pozostaną najsilniejszym ekonomicznie państwem w Europie, jednak ich przewaga nad innymi krajami może już nie być tak znacząca, jak na początku obecnego stulecia.

W najbliższym czasie obserwowany ma być również stały rozwój stosunków handlowych Niemiec z innymi krajami. Prognozuje się w tym przypadku jednak spadek znaczenia rynku kontynentalnego na rzecz stosunków z krajami rozwijającymi się spoza Europy. Wśród nich, zdaniem ekspertów, szczególną intensywnością będzie się charakteryzował obrót handlowy z Chinami, których udział w tworzeniu zarówno eksportu, jak i importu Niemiec do roku 2030 może ulec

nawet ponad dwukrotnemu wzrostowi w stosunku do roku 2010. Zmiana w podmiotowej strukturze handlu zagranicznego dotyczyć będzie także pojawienia się nowych kierunków ekspansji oraz wzmożenia wymiany handlowej z krajami, które do tej pory nie odgrywały znaczącej roli w tej kwestii.

Tak zwanym „motorem” niemieckiego eksportu w dalszym ciągu ma pozostać przemysł. Aby móc jednak w przyszłości utrzymać duży udział na rynku globalnym, podmioty gospodarcze będą zmuszone do nieustannego wzmacniania swojej konkurencyjności. Niemcy są jednym z największych na świecie uczestników wymiany handlowej. Osiągnięcie tej pozycji było możliwe dzięki wysiłkom ekspertów, w tym tzw. ukrytych czempionów, którzy odnoszą sukcesy za granicą w ramach nisz rynkowych. Zwykle są to niezbyt duże, rodzinne firmy będące globalnymi liderami w swoich segmentach rynku.

NIEMCY NA GOSPODARCZEJ MAPIE ŚWIATA

Gospodarka światowa staje się gospodarką globalną poprzez scalanie gospodarek narodowych w jeden organizm. Coraz większa liczba podmiotów działa na arenie globalnej, tworząc coraz większą ilość i zależność między nimi. Jednocześnie dominująca rola w rozwoju stosunków gospodarczych przypada nie państwom narodowym, a instytucjom i strukturom ponadnarodowym. Dominująca w gospodarce światowej rola przemysłu ustępuje miejsca gospodarce opartej na wiedzy (Sporek, 2010).

System gospodarki globalnej urzeczywistnia się poprzez szereg zachodzących obecnie zmian tak w gospodarce, jak i w innych dziedzinach. Należą do nich reformy, otwarcie i zwiększenie roli w gospodarce światowej państw azjatyckich, zwłaszcza Chin i Indii, włączenie się gospodarek Europy Środkowo-Wschodniej w światowy obieg gospodarczy, znaczący spadek kosztów transportu, wielostronna liberalizacja handlu, deregulacja rynków telekomunikacyjnych, szybki postęp we wdrażaniu osiągnięć technik informacyjnych i telekomunikacyjnych.

Według najnowszych wyliczeń Międzynarodowego Funduszu Walutowego w 2014 r. USA pod względem PKB umocniły swą

dominację na rynku globalnym, osiągając kwotę 17,4 bln USD, a Chiny od 2008 r. wysunęły się na drugie miejsce, przekraczając 9,7 bln USD, wyprzedzając Japonię z kwotą 5,2 bln USD oraz Niemcy z kwotą 3,7 bln USD (Orenstein, 2014).

Tabela 1

Największe gospodarki świata pod względem PKB w 2014 r., wartość w cenach bieżących (mld USD)

USA	17 438
Chiny	9761
Japonia	5228
Niemcy	3747
Francja	2862
Wielka Brytania	2627
Rosja	2215
Brazylia	2170
Włochy	2148
Kanada	1887
Indie	1750
Australia	1459
Meksyk	1396
Hiszpania	1394
Korea Płd.	1271
Indonezja	863
Turcja	851
Holandia	830
Arabia Saudyjska	747
Szwajcaria	672
Szwecja	579
Polska	544
Belgia	528
Norwegia	527
Tajwan	517
Argentyna	497
Austria	440

Kolumbia	389
Wenezuela	377
RPA	371

Źródło: Międzynarodowy Fundusz Walutowy – World Economic Outlook, 2013.

Rosnąca liczba państw członkowskich Światowej Organizacji Handlu (WTO) wskazuje na wzrost znaczenia rozwiązań międzynarodowych dotyczących handlu oraz wzrost zainteresowania coraz większej liczby krajów postępowaniem według zasad WTO w stosunkach gospodarczych. Liczba porozumień handlowych i ugrupowań gospodarczych zarejestrowanych w WTO systematycznie wzrasta. Według szacunków tej organizacji do stycznia 2010 r. liczba regionalnych porozumień handlowych przekroczyła poziom 366 (Sporek, 2006). Zdaniem A. Gwiazdy, gospodarka globalna, oznaczająca gospodarkę funkcjonującą w wymiarze całej naszej planety, na której w wyniku oddziaływania wielu różnych czynników politycznych, rynkowych, kosztowych i konkurencyjnych doszło do całkowitej internacjonalizacji wszelkich czynników produkcji, jest już faktem, a stało się tak za sprawą firm prywatnych, w tym zwłaszcza korporacji ponadnarodowych (Gwiazda, 2000). Niemniej można polemizować, czy gospodarka globalna jako w pełni zintegrowany system faktycznie już dziś funkcjonuje.

NIEMCY – NAJSILNIEJSZA GOSPODARKA STREFY EURO

Niemcy uważane są za najsilniejszy pod względem gospodarczym kraj Unii Europejskiej, jednocześnie zajmując czwartą pozycję wśród najlepiej rozwiniętych krajów na świecie (Steinmeier, 2016). Według danych przedstawionych w tabeli 2, dotyczących wartości PKB w latach 2000-2011, obserwowano tendencję wzrostową z wyjątkiem spadku w roku 2009. PKB Niemiec obniżył się wówczas z wartości 2473,80 mld EUR do 2374,50 mld EUR. Miało to związek z wybuchem ogólnoswiatowego kryzysu finansowego w roku 2008. Suma wzrostu wartości PKB w Niemczech w badanym okresie wynosi 523,3 mld EUR. Udział Niemiec w wielkości PKB UE-27 w latach 2003-2011

wahał się na poziomie od 19,57% do 21,25%. Najwyższy udział odnotowano w 2003 r., po czym obserwowano powolny spadek tej wartości na przestrzeni kolejnych czterech lat (19,57%). Po roku 2008, kiedy udział PKB Niemiec w PKB UE-27 wzrósł do 19,83%, przez kolejne trzy lata utrzymywał się on na poziomie około 20,2%. W roku 2015 PKB Niemiec przekracza kulminacyjną granicę i kształtuje się na poziomie 3026,60 mld EUR.

Tabela 2

PKB w Niemczech i jego udział w PKB EU-27, PKB per capita w Niemczech, PKB UE-27, PKB per capita UE-27

Rok	PKB (ogółem w mld EUR)	PKB UE-27 (ogółem w mld EUR)	Udział PKB Niemiec w PKB UE-27 (w%)	PKB <i>per capita</i> (w EUR)	PKB <i>per capita</i> UE-27 (w EUR)
2005	2224,40	11 072,17	20,09	27 000	22 500
2006	2313,90	11 701,00	19,76	28 000	23 200
2007	2428,50	12 406,19	19,57	29 000	23 800
2008	2473,80	12 472,98	19,83	29 300	23 800
2009	2374,50	11 754,32	20,20	27 900	22 700
2010	2476,80	12 279,40	20,17	29 100	23 100
2011	2570,80	12 650,98	20,32	30 000	23 400
2012	2754,86	12 433,25	20,48	32 100	263 500
2013	2820,82	13 549,91	21,08	34 300	26 700
2014	2915,65	13 958,35	21,86	36 000	27 400
2015	3026,60	–	–	37 100	–

Źródło: obliczenia własne na podstawie: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode+tec00001> z 20 grudnia 2012; <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/Indicators/LongTermSeries/NationalAccounts/Irvgr02.html> z 20 grudnia 2012; <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=ts-de100&language=en> z 6 stycznia 2013; <http://hdr.undp.org/en/composite/trends> (dostęp: 17.08.2016).

Odnosząc się do danych zaprezentowanych w tabeli 2, przedstawiających m.in. PKB na jednego mieszkańca w Niemczech w latach 2005-2015, można wyróżnić ogólny wzrost tej wartości z sumy 27 000 EUR w 2005 r. do 37 100 EUR w 2014 r. W badanym okresie wartość ta podlegała ogólnej tendencji wzrostowej z wyjątkiem utrzymującej się

stałej wartości w latach 2001-2002 (26 600 EUR) oraz spadków w latach 2003 i 2009. Jeszcze poważniejszy wzrost omawianego wskaźnika nastąpił w latach 2012-2015. Wartość PKB *per capita* wzrosła w Niemczech od 2012 r. z 32 100 do 37 100 EUR w roku 2015. Nawiązując do danych przedstawiających PKB *per capita* w UE-27, zauważyć można, iż w całym badanym okresie wartość PKB na jednego mieszkańca w Niemczech była wyższa od przeciętnej wartości unijnej średnio o około 23,4%. Największą rozbieżność w tym zakresie obserwowano w roku 2011. Różnica w wartości PKB na mieszkańca w Niemczech i UE-27 wynosiła 6 600 EUR, co stanowiło wartość wyższą o 28,2%.

Tabela 3

Dynamika PKB w Niemczech

Rok	Dynamika PKB (w %)	Dynamika PKB średnia UE-27 (w %)
2005	1,3	2,1
2006	4,0	3,3
2007	5,0	3,2
2008	1,9	0,3
2009	-4,0	-4,3
2010	4,3	2,1
2011	3,8	1,5
2012	0,4	-0,5
2013	0,3	0,2
2014	1,6	1,2
2015	1,4	-

Źródło: https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/Indicators/LongTermSeries/NationalAccounts/Irvgr0.2.html?cms_gtp=150332_list%253D2&https=1 z 5 stycznia 2013; <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=17plugin=1&language=en&pcode=tec00115> z 5 stycznia 2013.

W tabeli 3 zaprezentowano dane opisujące tempo rozwoju niemieckiej gospodarki w latach 2005-2015. Na początku badanego okresu dynamika PKB w Niemczech była niższa od średniej unijnej o 0,8% i wynosiła 1,3%. W latach 2001-2003 obserwowano spowolnienie gospodarcze z 2,7% do 0,7%, z tym że w latach 2001 i 2002 tempo rozwoju w Niemczech było wyższe od średniej UE-27. W roku 2004 dynamika niemieckiego PKB wzrosła do 2,2%, by ponownie spaść do

1,3% w roku 2005. Wartości te kształtowały się na poziomie niższym niż średnia UE-27. W latach 2006-2008 dynamika PKB w Niemczech utrzymywała się na poziomie wyższym niż w UE-27. W roku 2004 badana wartość wzrosła do 4%, w kolejnym roku do 5%, natomiast w 2008 r. odnotowano spowolnienie gospodarcze do 1,9%. W roku 2009 zarówno gospodarkę niemiecką, jak również w UE-27 dotknęła recesja. W Niemczech dynamika PKB była równa -4%, co stanowiło wartość wyższą w porównaniu do średniej unijnej równej -4,3%. Ujemny wzrost gospodarczy w tym czasie był spowodowany wybuchem wcześniej wspomnianego kryzysu finansowego na świecie w 2008 r. W roku 2010 tempo rozwoju gospodarki w Niemczech wzrosło do 4,3%, natomiast w 2011 spadło do 3,8%. Były to wartości wyższe od średniej UE-27 kolejno o 2,2 i 2,3%.

W latach 2012-2015 nastąpił ponowny spadek dynamiki PKB niemieckiej gospodarki, który od 2014 r. utrzymuje się na poziomie 1,4-1,5%. Wskaźnik ten jest dla inwestorów krajowych i zagranicznych bezpieczny, stawiając odpowiednie warunki i klimat do gospodarowania w tym kraju.

W tabeli 4 przedstawiono dane opisujące poziom inflacji w Niemczech w latach 2005-2014. Według zaprezentowanych danych w badanym okresie poziom inflacji w Niemczech utrzymywał się na poziomie między 0,2% a 2,8%. W latach 2000-2002 obserwowano naprzemienny trend, a poziom inflacji w tym czasie oscylował wokół wartości od 1,4% do 1,9%. W 2003 r. stopa inflacji obniżyła się do poziomu 1,0%, po czym w ciągu kolejnych dwóch lat nastąpił wzrost do poziomu kolejno 1,8% i 1,9%. W 2006 r. zanotowano niewielki spadek do wartości 1,8%. Następnie w latach 2007-2008 poziom inflacji wzrósł do wartości 2,3% i 2,8%. Gwałtowny spadek nastąpił w roku 2009 – inflacja wynosiła wówczas 0,2%. Od roku 2010 obserwowano wzrost poziomu inflacji z 1,2% do 2,5% w roku 2011, 2% w 2012 r., po którym następuje spadek do 0,9% niemieckiej inflacji w roku 2014.

Tabela 4

Inflacja w Niemczech

Rok	Inflacja (HICP) (%)
2005	1,9
2006	1,8
2007	2,3
2008	2,8
2009	0,2
2010	1,2
2011	2,5
2012	2,0
2013	1,5
2014	0,9

Źródło: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tec00118&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1> z 20 grudnia 2015.

Handel zagraniczny stanowi podstawę gospodarki Republiki Federalnej Niemiec, w związku z czym jest ona określana mianem mocarstwa modelującego (Malinowski, 2013).

W tabeli 5 przedstawiono dane opisujące udział procentowy Niemiec w światowym eksporcie i imporcie ogółem w latach 2005-2014. Dla porównania, dodatkowo w tabeli 5 zostały zamieszczone dane pokazujące kształtowanie się udziałów procentowych w światowym handlu państw należących do grona największych światowych eksporterów i importerów. Prócz Niemiec są to Stany Zjednoczone Ameryki Północnej oraz Chiny. W latach 2000-2001 niemiecka gospodarka była drugą na świecie po względem udziału procentowego w światowym eksporcie, plasując się tuż za Stanami Zjednoczonymi. Na przestrzeni lat 2003-2008 Niemcy zajmowały pierwsze miejsce na liście światowych eksporterów. W 2009 r. utraciły pozycję lidera na korzyść Chin. Niemcy plasują się w pierwszej trójce największych światowych importerów, wywierając aktywny wpływ na dynamikę światowego handlu. W latach 2000-2008 zajmowały drugą po USA pozycję pod względem udziału procentowego w światowym imporcie. Od roku 2009 do końca badanego okresu, jak to wynika z danych w tabeli 5, traciły drugą pozycję na korzyść gospodarki Chin (Sporek, 2016).

Tabela 5

Udział procentowy eksportu i importu Niemiec w światowym eksporcie i imporcie ogółem w latach 2005-2015

Rok	Niemcy		USA		Chiny	
	Export (%)	Import (%)	Export (%)	Import (%)	Export (%)	Import (%)
2005	9,231	7,192	8,629	16,064	7,247	6,113
2006	9,124	7,323	8,556	15,505	7,988	6,401
2007	9,414	7,382	8,298	14,155	8,689	6,700
2008	8,925	7,159	8,063	13,159	8,853	6,864
2009	8,911	7,264	8,442	12,639	9,600	7,906
2010	8,243	6,831	8,373	12,765	10,344	9,051
2011	8,074	6,813	8,129	12,329	10,429	9,483
2012	8,465	6,714	8,242	12,437	11,541	10,468
2013	8,645	7,119	8,317	12,654	11,848	0,242
2014	8,418	7,315	8,845	13,451	12,142	11,135

Źródło: <http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=101> z 12 marca 2013; <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/Indicators/long-TermSeries/ForeignTrade/Irah101.html>.

W tabeli 6 przedstawiono wielkość i dynamikę obrotów handlowych Niemiec w latach 2005-2014. Po stronie eksportu, z wyjątkiem spadku w roku 2009, wyróżnić można ogólną tendencję wzrostową w badanym okresie. Podobną tendencję obserwowano w odniesieniu do importu z dodatkowym spadkiem badanej wartości w roku 2002.

Wartość eksportu Niemiec w ciągu badanego okresu zwiększyła się 1,8-krotnie z sumy 597 455 mln EUR w roku 2000 do 1 058 581 mln EUR w roku 2011. Znaczący wzrost wartości eksportu nastąpił w 2004 r., odnotowano wówczas przyrost badanej wielkości o 10,1% do sumy 731 479 mln EUR w stosunku do roku poprzedniego. Kolejne istotne zwiększenie wartości eksportu odnotowano w roku 2006. Był to wzrost o 13,1% w stosunku do roku poprzedniego do sumy 882 532 mln EUR. W 2009 r. obserwowano spadek wartości eksportu o 18,3% do 803 012 mln EUR. W kolejnym roku nastąpiło zwiększenie badanej wielkości o 18,3% do wartości 949 629 mln EUR. W 2014 r. wartość niemieckiego eksportu osiągnęła najwyższy poziom w badanym okresie 1 123 746 mln EUR, co stanowiło znaczny wzrost w stosunku do roku poprzedniego równy 11,5%.

W odniesieniu do wartości niemieckiego importu w badanym okresie obserwowano 1,7-krotny wzrost z poziomu 538 325 mln EUR w 2000 r. do 901 456 mln EUR w 2011 r. Poważny wzrost analizowanej wielkości odnotowano w latach: 2006 o 15,6% i wartości 722 112 mln EUR w porównaniu do roku poprzedniego, 2010 o 19,8% i sumy 795 666 mln EUR, 2011 o 13,3% do wartości 901 456 mln EUR. W latach 2012-2013 następuje spadek niemieckiego importu, a w 2014 r. osiąga on ponownie wartość 910 145 mln EUR. Spadek wartości importu w Niemczech obserwowano w roku 2002. Jego wartość w tym okresie uległa zmniejszeniu o -4,5% do poziomu 518 488 mln EUR. Spadek ponownie odnotowano w 2009 r., kiedy to wartość importu zmniejszyła się o -17,6% w stosunku do roku poprzedniego, do sumy 664 143 mln EUR.

Tabela 6

Wartość i dynamika niemieckiego eksportu i importu ogółem (2005-2015)

Rok	Eksport		Import		Saldo (w mln EUR)
	Wartość (w mln EUR)	Dynamika (w %; rok poprzedni = 100)	Wartość (w mln EUR)	Dynamika (w %; rok poprzedni = 100)	
2005	780 415	6,7	624 606	8,6	155 809
2006	882 532	13,1	722 112	15,6	160 420
2007	964 038	9,2	769 779	6,6	194 259
2008	983 255	2,0	805 730	4,7	177 525
2009	803 012	-18,3	664 143	-17,6	138 868
2010	949 629	18,3	795 666	19,8	153 964
2011	1 058 581	11,5	901 456	13,3	157 125
2012	1 092 627	11,6	899 405	12,1	193 222
2013	1 088 025	11,4	890 393	12,8	197 632
2014	1 123 746	12,2	910 145	11,5	213 601

Źródło: obliczenia własne na podstawie: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tet00002&language=en> z 11 stycznia 2013; www.destatis.de/EN/FigureIndicator/ForeignTrade/Irah101.html

Opierając się na danych zaprezentowanych w tabeli 6, można stwierdzić, iż w analizowanym okresie w Niemczech utrzymywał się dodatni bilans handlowy. W roku 2000 saldo wymiany handlowej wynosiło

59 139 mln EUR, po czym w ciągu kolejnych dwóch lat wzrastało do wartości 95 495 mln EUR w 2001 r. i 132 771 mln EUR w 2002 r. W latach 2003-2006 obserwowano naprzemienny trend spadkowo-zwyżkowy, wartość bilansu handlowego ostatecznie wzrosła w tym czasie z sumy 129 905 mln EUR w 2003 r. do 160 420 mln EUR w 2006 r. Tendencja wzrostowa utrzymała się do roku 2007, czego efektem była nadwyżka w bilansie handlowym równa 194 259 mln EUR. W latach 2008-2009 badana wartość uległa zmniejszeniu do poziomu kolejno 177 525 mln EUR w 2008 r. i 138 868 mln EUR w 2009 r. Od roku 2010 obserwowano tendencję wzrostową, w wyniku której odnotowano zwiększenie salda wymiany handlowej do poziomu 153 964 mln EUR i 157 125 mln EUR w roku 2011.

W roku 2014 saldo przekracza granicę i kształtuje się na poziomie 213 611 mln EUR.

W tabeli 7 przedstawiono dane dotyczące poziomu stopy bezrobocia i stopy zatrudnienia w Republice Federalnej Niemiec w latach 2005-2014. Na podstawie zaprezentowanych danych zauważyć można, iż stopa bezrobocia w Niemczech w badanym okresie utrzymywała się na poziomie pomiędzy 5,0 a 11,7% osiągnęła w 2005 r. Od roku 2007 do końca badanego okresu stopa bezrobocia utrzymywała się na poziomie poniżej 10%, osiągając najniższy poziom w 2014 r. w wysokości 5,0%.

Tabela 7

Stopa bezrobocia, stopa zatrudnienia w Niemczech

Rok	Stopa bezrobocia (w %)	Stopa zatrudnienia (w %)
2005	11,7	69,4
2006	10,8	71,1
2007	9,0	72,9
2008	7,8	74,0
2009	8,1	74,2
2010	7,7	74,9
2011	7,1	76,3
2012	5,4	77,1
2013	5,3	78,2
2014	5,0	78,5

Źródło: <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/Indicators/LongTermSeries/LabourMarket/Irarb002.html> z 5 stycznia 2013; <http://epp.eurostat.ec.europa>

eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec420&language=en z 5 stycznia 2013; <http://rynekpracy.org/wiadomosc/803278.html> (dostęp: 06.01.2016).

Stopa zatrudnienia w Niemczech w badanym okresie przyjmowała wartość między 68,4% a 78,5%. W latach 2000-2005 utrzymywała się na poziomie poniżej 70%, po czym od roku 2006 systematycznie wzrastała z poziomu 71,1% do 78,5% w 2014 r.

STANOWISKO NIEMIEC W SPRAWIE DALSZEGO REFORMOWANIA UNII EUROPEJSKIEJ ORAZ KWESTIA PRZEWODZENIA DZIAŁANIOM WSPÓLNOTY

Gospodarka niemiecka stanowiła i stanowi nadal jeden z głównych filarów rozwoju gospodarki europejskiej. Jej znaczenie – jako jednego z fundamentów Unii Europejskiej, a w tym również i strefy euro – jest nie do przecenienia. Niemcy – najważniejszy płatnik w Unii – są bezsprzecznie czołową „lokomotywą” rozwoju tej wspólnoty. Od stanu i perspektyw przyszłościowych tego kraju zależy w dużym stopniu przyszłość całej Unii Europejskiej, na czele ze strefą euro. Proces ten działa także w drugą stronę – dynamika i struktura rozwoju wspólnoty wpływa również na rozwój gospodarki Niemiec (Flejterski i Jodkowska, 2012). Pytanie dotyczące przywództwa Niemiec w Europie, będące przedmiotem zainteresowań wielu europeistów, ekonomistów oraz innych badaczy działających w obszarze międzynarodowych stosunków gospodarczych, nie jest łatwe. Powodem tego jest bardzo dynamiczna i trudna sytuacja w samej Unii Europejskiej oraz na jej obrzeżach, a same Niemcy nie za każdym razem udzielają jednoznacznych i konsekwentnych odpowiedzi dotyczących naprawy interesów wspólnotowych oraz aktualnych wyzwań (Czachur, 2014).

Dotychczasowa specyfika polityki europejskiej Niemiec miała wyraz w utożsamianiu, szeroko pojętego, interesu krajowego z kwestią europejską. Interesem zarówno Europy, jak i Niemiec był zintegrowany, a przede wszystkim bezpieczny kontynent. Z chwilą, w której silne politycznie i gospodarczo państwo niemieckie stało

się w regionie potęgą geoeconomiczną, narodziło się kolejne pytanie: w jakim stopniu interes gospodarczy Niemiec będzie zbieżny z tym europejskim? Chodzi w tym przypadku z jednej strony o formę dalszego pogłębiania integracji w stronę unii bankowej, natomiast z drugiej – pozycję Niemiec oraz Unii Europejskiej jako podmiotów oddziałujących na międzynarodowy porządek. Dalsza realizacja polityki zgodności interesu niemieckiego z interesem europejskim może się przejawiać w formie takiego kształtowania Europy, które zapewniłoby optymalizację przyszłego rozwoju gospodarczego Niemiec. W związku z tym, wiele wskazuje na to, że Niemcy w ramach instytucji międzynarodowych będą rozszerzać swoje wpływy, przy jednoczesnej ograniczonej gotowości do przedkładania prerogatyw państwa narodowego na poziom chociażby Unii Europejskiej (Czachur, 2014).

Nieodłącznym elementem debat na temat przyszłości Unii Europejskiej jest problematyka wspomnianego wcześniej przywództwa i powiązanej z nim dalszej roli Niemiec w idei zjednoczonej Europy. Głos w tej sprawie zabrał również amerykański finansista George Soros. Jego wypowiedź brzmiała:

Moim zdaniem najlepsze, co można zrobić, to przekonać Niemcy, by stały się bardziej oświeconym hegemonem, czyli krajem liderem, albo porzuciły strefę euro. Innymi słowy, Niemcy albo przejmą rolę kierowniczą, albo się wycofają (Soros, 2012).

Soros w swojej wypowiedzi dobitnie podkreślił bezkompromisowość istniejącego problemu, stawiając Niemcy przed koniecznością wypowiedzenia się w najbliższej przyszłości na temat ich zamiarów.

Inne poglądy na temat objęcia przez Niemcy oficjalnego tytułu lidera Unii Europejskiej są bardzo odmienne. Zdarza się, że są one całkowicie rozbieżne, a wręcz sprzeczne z sobą. Z jednej strony panuje przekonanie, że w razie braku klarownej deklaracji Niemiec w sprawie przywództwa integracja europejska może być zagrożona. W tym wypadku niebezpieczeństwo nie jest rozpatrywane jako efekt niemieckiej potęgi (jak bywało dawniej), ale przez perspektywę bezczynności Niemiec, a przede wszystkim ich słabej decyzyjności. Z drugiej strony, niemal równie często pojawiają się głosy podważające rolę Niemiec, motywowane niepokrywaniem się niemieckiego interesu narodowego z interesem Unii (Góralczyk, 2014).

Różnice zdań na temat przyszłości Unii Europejskiej uwidaczniają się zwłaszcza w odniesieniu do kryzysu w strefie euro. Szczególne kontrowersje budzi projekt unii bankowej, promowany przez instytucje europejskie. Na podstawie wytycznych Rady Europejskiej we wrześniu 2012 r. Komisja Europejska przedłożyła projekt regulacji, zgodnie z którą nadzór nad bankami wewnątrz strefy euro miałby zostać przeniesiony z poszczególnych poziomów narodowych na szczebel Europejskiego Banku Centralnego. Na stronie internetowej polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych znalazła się interpretacja tej reformy gospodarczej. Według niej, ujednolicony nadzór miałby być pierwszym z trzech filarów koncepcji unii bankowej (obok wspólnego mechanizmu restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji banków oraz wspólnego systemu gwarancji depozytów), zakładającym odgrywanie przez państwowe organy nadzorcze w dalszym ciągu ważnej roli podczas nadzoru bieżącego, a także w procedurach przygotowywania i wdrażania przez EBC decyzji. Do uprawnień przekazanych Europejskiemu Bankowi Centralnemu zaliczono m.in. (Berggruen i Gardels, 2013):

- wydawanie oraz cofanie zezwoleń dotyczących prowadzenia działalności bankowej;
- ocenę realizowanych przez grupy bankowe transakcji kupna/sprzedaży;
- sprawowanie nadzoru nad konglomeratami finansowymi;
- możliwość wdrażania środków wczesnej interwencji, w sytuacji, gdy banki nie spełniają regulacyjnych wymogów kapitałowych.

Wielu ekspertów jest zdania, że unia bankowa będzie ograniczać nie tylko rolę banków krajowych, ale i lokalnych nadzorów bankowych. Poprzez tak duże wzmocnienie pozycji Europejskiego Banku Centralnego możliwe jest także równoczesne pogłębienie zależności ekonomicznej słabych krajów Unii Europejskiej, głównie niebędących członkami unii gospodarczo-walutowej, od tych wysoko rozwiniętych, w szczególności Niemiec i działających tam podmiotów gospodarczych. Temat ten nie zostaje jednak w dalszym ciągu rozstrzygnięty – debaty na temat zalet i wad tego systemu wciąż trwają, a opinie bywają skrajnie odmienne (Góralczyk, 2014).

W raporcie pod tytułem „The Euro crisis and the new impossible trinity”, w którym na chwilę obecną znajduje się strefa euro, autor Jean Pisani-Ferry (Pisani-Ferry, 2012) oraz Marta Götze w książce

pt. *Kryzys i przyszłość strefy euro* dokonali opisu i analizy problemów, z jakimi boryka się obecna Unia Europejska. Słuszność, nazwanego przez autorkę „tryptykiem niemożliwych do pogodzenia warunków”, modelu opracowanego przez francuskiego ekonomistę argumentowana jest następująco:

1. Po pierwsze: za tzw. „grzech pierworodny” unii monetarnej uznaje się możliwość zaciągania kredytów przez państwo w walucie, której samo nie emituje, czyli takiej, nad którą najogólniej nie ma się większej kontroli, co w konsekwencji przesądza o wrażliwości strefy euro względem kryzysu. Sprawę utrudnia także zawarta w Traktacie o Unii Europejskiej klauzula na temat zakazu pomocy niewypłacalnym krajom, więc zgodnie z zapisami nie mogą one liczyć na wsparcie ze strony pozostałych krajów strefy. Dodatkowo nie zostało wskazane, co należy czynić w sytuacji, jeżeli jedno z państw, pomimo swojej wypłacalności, utraci płynność ze względu na odcięcie od rynków finansowych.
2. Druga sprawa: ograniczenie pomocy finansowej ze strony Europejskiego Banku Centralnego wiąże się z jednoznaczna separacją polityki monetarnej i fiskalnej. Mandat EBC zakazuje nabywania papierów skarbowych państw członkowskich na rynku pierwotnym. Działania takie są jednak praktykowane w wielu gospodarkach jako działania na rzecz stabilizacji.
3. Trzecie źródło trudności w strefie euro odnosi się do współzależności bankowo-publicznych, które oznaczają z jednej strony nadmierną ingerencję rządów w problemy narodowych instytucji bankowych, będącą konsekwencją przejmowania ich wszystkich, także tych „złych” kredytów, a z drugiej – pewnego rodzaju „udomowienie” w portfelu banków, których aktywa to w dużej mierze papiery skarbowe własnego rządu (Götze, 2012).

Kolejny problem dotyczy stanowiska w sprawie stałego lub okresowego wystąpienia jakiegos państwa ze strefy euro bądź zawieszenia członkowstwa w niej. Niemieccy ekonomiści są zdecydowanie przeciwni takim działaniom. Ich zdaniem koszty, zarówno po stronie kraju wychodzącego z unii gospodarczo-walutowej, jak i reszty w niej pozostających, choć trudne do oszacowania, z pewnością przewyższyłyby ewentualne łudzace korzyści. Jedyną możliwą na chwilę

obecną alternatywą jest kontynuowanie reform, których celem jest odzyskanie konkurencyjności, a w perspektywie długookresowej – przeciwdziałanie narastającym dysproporcjom w sektorze finansowym (Götze, 2014).

Kryzys w strefie euro to w zasadzie nowa edycja dylematu głoszącego, że Niemcy są za duże, żeby podporządkować się europejskim instytucjom, jak EBC, ale zbyt słabe, aby przeforsować niemiecką politykę, np. przez naruszenie dyscypliny budżetowej (Sporek, 2016).

Podsumowaniem złożoności problematyki związanej z przyszłym kształtowaniem się integracji europejskiej oraz roli Niemiec, jaką miałyby w jej strukturach odgrywać, stanowi fragment artykułu autorstwa Nicolasa Bergurrena oraz Nathana Gardelsa, opublikowany w 2013 r. w dwumiesięczniku *Foreign Affairs*:

Jeśli Niemcy pragną pozostać ogólnie dobrze prosperującym i uczciwym społeczeństwem w zglobalizowanym świecie, mogą takim pozostać jedynie wpływając na stabilizację euro strefy i biorąc na siebie konsekwencje stąd płynące, począwszy od unii bankowej i fiskalnej, aż po federalną unię polityczną (Sporek, 2014).

Jak słusznie zauważa Sebastian Płóciennik, mechanizmy stabilizacji integracji zróżnicowanej, które były tak ważne w historii UE, mogą się okazać na dłuższą metę zbyt słabe. Autor zauważa dwa scenariusze. Pesymistyczny zawiera dwa rozwiązania dla UE, pierwszym z nich jest rozpad „rdzenia”, czyli strefy euro, i fragmentacja integracji na wiele podgrup konkurujących z sobą. Drugi, bardziej prawdopodobny, to wykształcenie się w Europie mniejszego, ale bardziej spójnego „rdzenia”, który jednocześnie będzie miał skłonności do zamykania się. Wokół niego zaczną się nasilać tendencje odśrodkowe ze względu na mniejsze fundusze dla peryferii (Płóciennik, 2016).

Ważnym egzaminem dla utrzymania dużej UE były obchody 60 lecia Zjednoczonej Europy w Rzymie wiosną 2017 r., kiedy Niemcy podjęły zamiar przedstawienia spójnego planu rozwoju integracji w trzech dziedzinach: liberalnych reform gospodarczych, obrony i imigracji. W żadnym z tych obszarów Polska nie odegrała roli równoległego partnera w stosunku do Berlina. Do dzisiaj stanowisko to nie uległo zmianie, a pokusa budowy unii walutowej po wyborach we Francji okazała się dla kanclerz Merkel jednoznaczna.

ZAKOŃCZENIE

Bezsprzecznym atutem współczesnych Niemiec pozostają działania na rzecz ciągłego wzrostu innowacyjności i wdrażania coraz to nowych rozwiązań technologicznych, z czego od lat słyną ich przedsiębiorstwa i oferowane przez nie produkty. Ze względu na coraz częściej poruszane na arenie międzynarodowej tematy ekologii i dbania o środowisko naturalne, w przyszłości znaczenia dla zagranicznych importerów przy wyborze towaru nabierać będą kwestie prowadzenia produkcji w sposób zrównoważony i w zgodzie z przyrodą, na co, zdaniem badaczy, niemieccy przedsiębiorcy również powinni zwrócić szczególną uwagę.

Żeby wspomniane cele zostały zrealizowane, przed niemiecką gospodarką stają trzy główne wyzwania:

1. Nowe rozwiązania na rynku globalnym.
2. Realizacja nowych technologii.
3. Zwiększenie nakładów na badania i rozwój.

Jeżeli natomiast chodzi o rolę, jaką Niemcy miałyby odegrać w dalszym procesie integracyjnym, to opinie na ten temat są podzielone. Z jednej strony panuje przekonanie, że kraj ten jest bezsprzecznym i jedynym odpowiednim kandydatem do objęcia ewentualnego formalnego przewodnictwa w Unii Europejskiej, podczas gdy równocześnie można się spotkać z zarzutami pod adresem władz niemieckich i prowadzonej przez nie polityki jako niekorzystnej w odniesieniu do, szeroko rozumianego, dobra wspólnoty. Z całą pewnością oczekuje się natomiast od państwa niemieckiego jednoznacznej i konkretnej odpowiedzi dotyczącej jego zamiarów względem Unii. Niemcy postawione zostały bowiem przed niełatwym wyborem pomiędzy skoncentrowaniem się na własnym rozwoju a działaniami, często także i wyrzeczeniami, na rzecz dobra wspólnoty. Zdaniem wielu badaczy i ekonomistów równoczesne realizowanie tych celów jest niemożliwe ze względu na to, że nie w każdej płaszczyźnie bilans korzyści byłby zbieżny (Grygiel, 2016).

Zmiany, jakie następują zarówno w samych Niemczech, jak i na poziomie unijnym, z całą pewnością są bardzo dynamiczne. Wszystkie prognozy, poparte chociażby najliczniejszymi badaniami, nie są w stanie precyzyjnie i w stu procentach przedstawić przyszłości – pokazują zaledwie możliwe, prawdopodobne biegi zdarzeń, gdyż

czynniki na nie wpływające często charakteryzują się impulsywnością i nie można z tak dużym wyprzedzeniem ich przewidzieć. Na rozstrzygnięcie spornych kwestii w sprawie dalszej integracji i dojście do możliwego ich zaakceptowania przez wszystkie państwa członkowskie kompromisu potrzeba jeszcze czasu. Najwcześniej jesienią 2017 r. polityczny obraz UE będzie wyglądał zupełnie inaczej. Niemcy, Francja i Hiszpania mogą wtedy tworzyć trójkąt wielkich liberalnych demokracji, które będą starały się odbudować siłę Unii po Brexicie. Na peryferia Europy zostaną zepchnięte kraje, w których do władzy doszli eurosceptycy, populistyczni przywódcy, w tym Wielka Brytania, Polska, Węgry i może Grecja.

BIBLIOGRAFIA

- Berggruen, N. i Gardels, N. (2013). The Next Europe. Toward a Federal Union. *Foreign Affairs*, July/August Issue. Pozyskano z: <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2013-06-11/next-europe> (dostęp: 20.05.2015).
- Czachur, W. (2014). Niemiecka polityka europejska – między kontynuacją a zmianą. W: A. Hall, W. Czachur i P. Biskup (red.), *Polityka europejska trzech kluczowych państw członkowskich Unii Europejskiej (Francja, Niemcy, Wielka Brytania)*. Warszawa: Forum Inicjatyw Rozwojowych.
- Flejterski, S. i Jodkowska, L. (2012). Perspektywy rozwoju niemieckiej gospodarki i finansów a przyszłość Unii Europejskiej. W: W. Bieńkowski, S.I. Bukowski i G. Olszewska (red.), *Przyszłość integracji europejskiej – konkurencyjność i rynki*. Warszawa: CeDeWu.
- Götze, M. (2012). *Kryzys i przyszłość strefy euro*. Warszawa: Difin.
- Götze, M. (2014). Dominujące wątki niemieckiego dyskursu o kryzysie i przyszłości strefy euro. Źródła, rozwiązania i wyzwania – kryzys w strefie euro z perspektywy RFN. W: J. Olszyński i A. Bielig (red.), *Nowe zjawiska w gospodarce Niemiec i polsko-niemieckich stosunkach gospodarczych*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Góralczyk, B. (2014). Kryzys 2008 r. a nowa rola Unii Europejskiej na scenie globalnej. W: B. Góralczyk (red), *Unia Europejska jako aktor na scenie globalnej – razem czy osobno?*. Warszawa: Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego.
- Grygiel, J. (2016). The Return of Europe's Nations States, The Upside to the UE Crisis. *Foreign Affairs*, September, October, 5.
- Gwiazda, A. (2000). *Globalizacja i regionalizacja gospodarki światowej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

- Orenstein, M.A. (2014). Poland. From Tragedy to Triumph. *Foreign Affairs*, January-February, 1.
- Pisani-Ferry, J. (2012). The Euro crisis and the New impossible trinity. *Bruegel Policy Contribution*, 01.
- Płóciennik, S. (2016). Zróznicowana integracja i remedium na kryzys UE. *Sprawy Międzynarodowe*, 2.
- Soros, G. (2012). Tragedia Unii Europejskiej. *Przegląd Polityczny*, 115-116.
- Spah, D. (2013). *Produktionsarbeit der Zukunft – Industrie 4.0*. Berlin: Fraunhofer Verlag.
- Sporek, T. (2006). Globalizacja a regionalizacja – wzajemne relacje. W: E. Kawacka-Wyrzykowska (red.), *Unia Europejska – wyzwania bliższej przyszłości*, Warszawa: Szkoła Główna Handlowa.
- Sporek, T. (2010). *Wpływ kryzysu finansowego na globalizację gospodarki światowej. Diagnoza i konsekwencje dla Polski*. Katowice: Akademia Ekonomiczna w Katowicach.
- Sporek, T. (2012). Niemiecki przemysł motoryzacyjny na tle wybranych krajów, regionu i świata – konkurencyjność, innowacyjność i wartość eksportu. W: St. Wydymus i M. Maciejewski (red.), *Innowacyjność i wiedza we współczesnym handlu międzynarodowym*. Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.
- Sporek, T. (2014). Uwagi na temat gospodarki niemieckiej. W: T. Sporek i S. Talar (red.), *Studia Ekonomiczne, Międzynarodowe Stosunki Gospodarcze. Nowe wyzwania współczesnej gospodarki światowej*, 184. Katowice: Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach.
- Sporek, T. (2016). Perspektywy rozwoju Niemiec i ich znaczenie dla dalszego poszerzenia i pogłębienia integracji europejskiej. *Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe UE w Katowicach*, 269. Katowice: Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach.
- Sporek, T. (2016). Stany Zjednoczone dominującym mocarstwem we współczesnym świecie. W: S. Wydymus i M. Maciejewski (red.), *Handel międzynarodowy w rozwoju społeczno-ekonomicznym państw*. Warszawa: CeDeWu.
- Steinmeier, F.-W. (2016). Germany's New Global Role. *Foreign Affairs*, July, August, 4.
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tec00001> z 20 grudnia 2012.
- <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/Indicators/LongTermSeries/NationalAccounts/Irvgr02.html> z 20 grudnia 2012.
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsde100&language=en> z 6 stycznia 2013.

https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/Indicators/LongTermSeries/NationalAccounts/Irvgr0.2.html?cms_gtp=150332_list%253D2&https=1 z 5 stycznia 2013.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=17plugin=1&language=en&pcode=tec00115> z 5 stycznia 2013.

https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/Indicators/LongTermSeries/NationalAccounts/Irvgr0.2.html?cms_gtp=150332_list%253D2&https=1 z 5 stycznia 2013.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=17plugin=1&language=en&pcode=tec00115> z 5 stycznia 2013.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tec00118&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1> z 20 grudnia 2012.

<http://unctadstat.unctad.org/TableView/tableView.aspx?ReportId=101> z 12 marca 2013.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tet00002&language=en> z 11 stycznia 2013.

<https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/Indicators/LongTermSeries/LabourMarket/Irb002.html> z 5 stycznia 2013.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdec420&language=en> z 5 stycznia 2013.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>